

УДК 821.111 – 31.09

О.С. Левицька

ІРОНІЧНИЙ ДИСКУРС РОМАНУ ДЖОНА ФАУЛЗА “ЖІНКА ФРАНЦУЗЬКОГО ЛЕЙТЕНАНТА”

Розглянуто іронію в романі Джона Фаулза „Жінка французького лейтенанта” як категорію, яка функціонує на різних рівнях: поетики, стилістики, композиції, образності. Одним з аспектів дослідження є питання про авторську іронію, яка скеровує розвиток сюжету та його розв’язання, виявляється в тропях та художніх деталях.

На структурному рівні іронія простежується у використанні прийому пастишу, тобто наслідуванні жанрово-стилістичної манери та інших елементів поетики вікторіанських письменників.

Іронія є ключовим моментом образної структури роману, вона зумовила спосіб зображення персонажів, підкреслила алюзії та ремінісценції, які вони викликають у читацькій рецепції.

Ключові слова: Джон Фаулз, іронія, дискурс, рецепція.

У творчості англійського письменника Джона Фаулза роман „Жінка французького лейтенанта” (1969) займає особливе місце. Він вирізняється задумом, поетикою, стилістичними прийомами. Час роботи над романом хронологічно збігся зі зверненням багатьох англійських письменників до вікторіанської епохи, зокрема вікторіанського роману. Хоча в основі роману вікторіанський сюжет і стилістику роману витримано у традиції вікторіанської літератури, роман Фаулза витворений не стільки вікторіанською літературною традицією, скільки постмодерністською іронічною культурою другої половини ХХ століття, яка дозволила іронічне прочитання літературної традиції ХІХ століття.

Розмову про особливості роману Джона Фаулза „Жінка французького лейтенанта” слід вести також у контексті іронічності твору. Іронія спрямована, в першу чергу, на вікторіанську Англію з позиції письменника, який не прагне ані створити історичний роман, ані реконструювати вікторіанський. А отже, це погляд письменника на історію своєї країни, знаючи історію її поступу і вбачаючи причини багатьох наслідків у минулому. У „Нотатках про незакінчений роман” (1969) Фаулз пише: „У будь-якому випадку, мені здається природним кинути назад, на Англію сторічної давнини, і на авторське „я” ледь іронічний погляд, хоча я глибоко переконаний, що історія горизонтальна – тому, що співвідношення між раціональним пізнанням і досяжним знанням не змінюється, і тому (а це ще важливіше), що окрема людина відчуває щастя від того, що живе. Одним словом, є певний ризик у тому, щоб іронізувати з приводу очевидних дурочів і негараздів минулих епох” [3, с. 44].

Романний матеріал організовано у двох часових вимірах: сюжетний час роману – епоха вікторіанства (а саме – два її переломні роки 1867-1869), на яку спрямоване іронічне „око” автора, та авторський час (час написання твору – 1967-1969), з дистанції якого і спрямовується цей погляд.

Іронія як стильова домінанта постмодерної прози, головний принцип творчості письменників-постмодерністів виконує переважно полемічну функцію. Часопросторова побудова роману „Жінка французького лейтенанта” втілює полеміку між авторською сучасністю та вікторіанською епохою. Природа авторської іронії в романі багато в чому впливає зі змодельованої автором ситуації, бо є окремі факти, події, вчинки, висловлювання тощо, які можуть сприйматися іронічно лише з дистанції часу або у зіставленні з точкою зору сучасника.

Задум твору – написати роман про вікторіанську епоху – поставив перед письменником багато запитань, зокрема питання про вибір способу оповіді. Фаулз розуміє, що роман повинен певним чином співвідноситися з „тепер” письменника, тому авторові не слід „прикидатися, що він живе у 1867 році”, або потрібно зробити так, „щоб читач точно знав, що це прикидання” [3, с. 41]. Отже, удавання або іронія – це спосіб, який обрали більшість письменників-постмодерністів, проте авторові близька також іронічність англійської літератури ХІХ століття.

Фаулз стверджує: „Найважче для письменника – підібрати правильний „голос” для свого матеріалу; під голосом я маю на увазі цілісне враження про літературного „творця”, що стоїть за текстом, який створюєш ти сам. Мені завжди подобався голос іронічний. Той, яким усі великі романісти ХІХ століття, від Джен Остін до Конрада включно, користувалися з такою природною невимушеністю. Сьогодні ми схильні згадувати не про переваги цього тону, а про невдачі: зауважуємо сатиричні колізії Діккенса, зайву грайливість Теккерея, вимучений сарказм Марка Твена, резонерство Джордж Еліот. Причина досить зрозуміла: іронія передбачає перевагу того, хто іронізує” [3, с. 44].

У наведеній вище цитаті Фаулз говорить про іронічний погляд на „авторське „я”. У першу чергу, автор іронічно ставиться до письменника-реаліста, який уявив себе всюдисущим і всезнаючим творцем. У романі „Жінка французького лейтенанта” письменник іронічно зауважує: *„Адже я романіст, а не людина у саду, то хіба я не можу піти за нею (головною героїнею. – О.Л.) скрізь, куди мені захочеться? Однак можливість – це ще не вседозволеність. Чоловіки нерідко мають можливість убити своїх друзин, і навпаки, і вийти сухими з води. Але не вбивають”* [5, с. 98].

У цьому контексті (як і в інших епізодах роману) іронічно використана фігура спостерігача, того, хто міг би бачити його героїв із вікна, через підзорну трубу, оскільки очевидна неприпустимість самої ситуації підглядання у вікторіанську епоху. Іронічною є не лише ситуація, а й сам підглядач, у ролі якого часто виступає сам автор (адже він не флорбе-рівський бог, „розчинений” у Всесвіті, йому доводиться підглядати за своїми персонажами, переміщатися в часопросторі – в одному з епізодів він опиняється переодягненим у „проповідника” в одному купе з Чарлзом, в іншому – вже схожим на імпресарію, проте з незмінним атрибутом – бородою – в домі Габріеля Россетті), він навіть пропонує роль підглядача читачеві.

Автор іронізує із самої можливості наблизитися до істинного розуміння епохи, про яку він пише, він оперує категоріями „обов’язок” та „моральність”, які є для цієї епохи ключовими, але їхнє значення набуває різного сенсу в його вікторіанських героїв і у збагаченого

досвідом наступних епох реципієнта роману. Навіть моральний імператив автора іронічний щодо обох цих понять.

Можна стверджувати, що для автора важливе питання рецепції. Роман передбачає певні читацькі очікування, які часто не виправдовуються. Іронічність роману – в розбіжності того, що декларується, з тим, що відбувається. Того, що думають про себе герої, з тим, ким вони є насправді, як їх бачить автор, і як вони сприймаються читачем. Тому підкресленість іронічності, удаваність – спрямовані на реципієнта. Якщо автор закладає іронію у зміст свого висловлювання, то, вочевидь, він передбачає, що „коди” (висловлюючись мовою семіотики), закодованого ним тексту читач розкодує. А що, коли читач сприймає усе за чисту монету і вірить у кожне сказане автором слово, не помічаючи іронічності в зображенні ситуації? У. Еко в „Нотатках на полях „Імені троянди” зауважив: „... у системі постмодернізму можна брати участь у грі, навіть не розуміючи її, сприймаючи її цілком серйозно. У цьому виняткова риса (але і підступність) іронічної творчості. Хто-небудь завжди сприйме іронічний текст як серйозний...” [4, с. 102].

Сприйняття іронічного тексту на інших рівнях не лише на семантичному рівні чи як стилістичний троп потребує певної теоретичної основи. У літературознавстві є кілька спроб досліджувати іронію на структурному рівні тексту. У монографії „Іронічна структура” (2004), яка в українському літературознавстві є найновішим цілісним теоретичним дослідженням іронії в літературному тексті, що базується на засадах структуралізму, Р. Семків стверджує, що існує певна відмінність структур іронічного та амбівалентного текстів. В амбівалентному тексті іронія „є ігровою”, або поетикальною” [2, с. 87]. Дослідник визначає, крім оцінної та комічної функцій іронії, ще й світоглядну та структуротворчу [2, с. 122]. Саме такі функції властиві ігровій іронії, яка вказує на „іронічне світовідчуття, що загострює увагу на суперечностях емпіричної реальності й неможливості її однозначної інтерпретації....” [2, с. 123].

У розділі „Автор та вияв його іронії у структурі тексту” цитованої праці Р. Семків пише: „Критерієм іронічності в літературному тексті залишається автор. Від його волі залежить, чи сприйматимемо ми розгорнуте ним іронізування як критичний випад, чи визнаємо його довільним елементом авторської поетики, а то й глобальним підґрунтям світовідчуття. Визначення авторської позиції здійснюється читачем завдяки відчитуванню імпліцитних текстових „ключів” або ж апеляції до експліцитних авторських відступів, у яких така позиція заявляється напяму. Наявність у тексті відвертих вказівок щодо такого, а не іншого прочитання авторської іронії характеризуватиме її як риторичну” [2, с. 123].

Проаналізувати питання авторської іронії в контексті твору Фаулза можна, лише зважаючи на всі особливості роману „Жінка французького лейтенанта”: синтез реалізму та постмодернізму, особливості часопросторової організації твору, стилістичні характеристики, особливості жанру тощо.

Розвиваючи тезу про те, що іронія художнього твору передає авторське іронічне бачення, його світоглядні принципи, можна додати, що в загальному іронічному дискурсі аналізованого роману Фаулза питання авторської іронії набуває значення риторичності та амбівалентності

одночасно. Іронія є загальною світоглядною засадою Фаулза-письменника в романі „Жінка французького лейтенанта”. Проте, відштовхуючись від матеріалу роману – вікторіанської епохи, – який поступово оформився у власну структуру – мікросвіт, що живе за своїми правилами і навіть диктує правила авторові, ми спостерігаємо, що кінцевий продукт – роман, де ретельно реконструйовано вікторіанську епоху у всій її горизонтальній площині, є твором, в якому іронія межує із серйозністю. Автор веде гру із цими двома категоріями, змінюючи погляд науковця на погляд скептика чи сатирика. Гра в серйозність і несерйозність зображення, іронічний імператив і відверта серйозність в окремих питаннях – це знову-таки витворена „матеріалом” (компіляцією різних жанрів, стилів, поетик тощо) особливість твору. Іронія стає предметом жонглювання в письменника-постмодерніста, який приміряє на себе маску письменника-вікторіанця (то трагічного, то дидактичного, то сатиричного, то іронічного).

Фаулз говорив, що іронія завжди свідчить про певну вищість того, хто іронізує, над об’єктом чи суб’єктом іронізування. Іронія також говорить ще про одну рису – свободу, в тому числі й авторську. Авторові властива й самоіронія – він іронізує над самою можливістю написати вікторіанський чи історичний роман про вікторіанську епоху, та і не вважає за потрібне це робити. Фаулз іронізує над самим процесом письма і створення тексту. Іронічно звучить його припущення: *„Але, можливо, я пишу транспоновану автобіографію <...> Можливо, це всього лише гра. <...> А можливо, під виглядом роману я намагаюсь підсунути вам збірку есеїв. Можливо, замість порядкових номерів мені слід дати главам назви типу: „Горизонтальність буття”, „Ілюзії прогресу”, „Історія романної форми”, „Етіологія свободи”, „Деякі забуті аспекти вікторіанської епохи” ... зрештою, які завгодно”* [5, с. 97].

Авторська іронія є лише одним з аспектів іронічного дискурсу роману. У тексті аналізованого твору Дж. Фаулза іронію слід розглядати як категорію, яка функціонує на різних рівнях: поетики, стилістики, композиції, образності тощо. Вона простежується в аксіологічному аспекті, на структурному рівні, в мовностилістичній організації твору.

Стилізуючи діалоги, підбираючи слова, поняття, письменник не мислить як вікторіанець, а навпаки приймає такі спроби іронічно. Тому прихована іронія проглядає з-поміж його окремих глав: у перенасиченні тексту розмовною і літературною лексикою різних суспільних прошарків, поняттями, що вкотре підкреслюють пуританську моральність і благопристойність вікторіанців тощо. Вже перший діалог, який відкриває роман, наскрізь пронизаний іронією і свідчить про спробу вибудувати твір, витриманий у кращих традиціях вікторіанського роману. Велика кількість датувань, наявних у романі, свідчить як про важливість сприйняття сюжетних колізій та образів персонажів у контексті конкретно-історичного часу, так і про певний прийом постмодерністської гри, пов’язаної з іронічним вживанням датувань та перенасиченням художнього тексту датами.

Іронія у Фаулза спрямована на вікторіанську мораль з її категоріями обов’язку і честі, на вікторіанські уявлення про шлюб і кохання, на ставлення до науки, релігії, церкви, а також інтер’єр, моду, манери, культуру читання та стиль вікторіанського роману тощо.

Питання про предмет чи об'єкт іронізування автора не вирішується без спроби виокремити окремі композиційні, сюжетні, образні, стилістичні характеристики. Відштовхуючись від загального іронічного „авторського голосу” та іронії як способу творчості загалом, можна роздивитися зблизька найдрібніші й найтонші іронічні деталі, виявлені в портретних характеристиках, мовному оформленні, композиційних прийомах тощо. Проте всі ці деталі „в наближенні”, фіксуючи ситуативну іронічність, є лише частинками загальної „мозаїки” твору. Кожна з її складових має контекстуальне значення в загальній картині, яка, проте, може мати індивідуальне значення, навіть дещо суперечливе в існуванні поза створеним автором контекстом.

У роздумах „Що таке іронія?” Мілан Кундера говорить: „Іронія передбачає, що жодне із тверджень, які містяться в романі, не може розглядатися ізольовано, кожне з них знаходиться в складному і суперечливому протистоянні з іншими твердженнями, іншими ситуаціями, іншими жестами, іншими ідеями, іншими подіями. Лише повільне прочитання, коли текст перечитано двічі, багато разів, виявить усі іронічні взаємозв'язки всередині роману, без яких роман неможливо зрозуміти” [1, с. 205].

Усім контекстом роману підкреслюється суперечність між тим, що прийнято думати про вікторіанську епоху і тим, якою вона була насправді. Іронія побудована на грі з двозначністю понять, адже, як мінімум, завжди існують дві точки зору – вікторіанця та сучасника. Індикатором іронічного ставлення автора до всього вікторіанського є погляд сучасника (авторська оціночна позиція, яка претендує на об'єктивність, може ховатися в займеннику „ми”, маючи на увазі своїх сучасників). Проте визначити, яка з декларованих позицій істинна, неможливо. Сучасник сприймає іронічно, те, що для вікторіанця було святинею.

Застосовуючи принципи структуралізму, можна досліджувати іронію на структурному рівні тексту. На думку Р. Семківа, на цьому рівні іронія простежується в постмодерному способі структурування тексту, тобто пастиші, який „постає як гіперпародія, постійне змішування різностильових та різнопланових елементів, перенесення традиційних сюжетів у неспівмірні їм стильові рамки і т. д. Це „наслідування без моделі” або пародіювання умовної моделі: так <...> Дж. Фаулз у „Подрузі французького лейтенанта” іронічно переказує сюжет вікторіанського роману <...>” [2, с. 95].

Використання прийому пастишу в романі „Жінка французького лейтенанта” простежується в наслідуванні стилю вікторіанського роману і свідчить про постмодерністський вияв іронії на структурному рівні твору. Зокрема, в романі спостерігається використання жанрово-стилістичної манери та інших елементів поезики Ч. Діккенса, Дж. Еліот, Т. Гарді й ряду англійських письменників минулої епохи. Ця стилізація манери письма вікторіанських письменників в епоху, яку сам автор називає епохою „Алена Роб-Грійє і Ролана Барта” [5, с. 97], підкреслює іронічний задум твору, а не пародію на вікторіанський роман. Цьому задумові підпорядковане використання в романі елементів поезики також і „нового роману”, і екзистенціалістського тощо. Проте пастиш використаний лише у стилізації англійського вікторіанського роману.

Іронія є ключовим моментом образної структури роману. Дж. Фаулз використав літературний типаж вікторіанської літератури, але використав його іронічно. Впізнаваність у героях його роману героїв Теккерея, Діккенса, Флобера, Ш. Бронте, Дж. Остін та інших письменників – легка авторська неприхована іронія; його персонажі часто іронізують над собою, порівнюючи себе з класичними образами. Їм також властива самоіронія (у сцені розриву стосунків Чарльза з Ернестіною вона говорить: *„Я знаю, що для вас я завжди була не більше за гарненький маленький ... предмет меблів, що здатен прикрашати вітальню. Я знаю, що я наївна. Що я зіпсута. Що я не є незвичайною. Я не Єлена Троянська, не Клеопатра”* [5, с. 263]. Водночас в авторських характеристиках героїні впізнається Теккереєва Беккі Шарп. Її визначальними рисами автор називає *„повагу до умовностей”* і *„самоіронію”* [5, с. 34].

Головний герой роману – Чарльз Смітсон – науковець-дарвініст, який перебуває на початку романної оповіді під впливом байронічного спліну (на що автор іронічно зауважує, що в нього не було ні генія, ні розпусності, які були в Байрона), а згодом потрапивши у провінційне вікторіанське середовище, він і сам іронізує над собою, називаючи себе *„такий собі світоч думки в капкані, підкорений Байрон”* [5, с. 128]. Як бачимо, іронія закладена автором у цього типового англійця вікторіанської епохи. Його внутрішній портрет – *„скептична, але затишина англійська душа - іронія наполовину з умовностями”* [5, с. 20], він *„боїться виглядати смішним”* і *„ставить перед життям дуже багато запитань”* [5, с. 19]. Письменник піддає його ще гострішій іронії, розкриваючи його істинну сутність: *„Однак за цією самоіронією ховався страх”* [5, с. 82]. Його зовнішній портрет – близький до комічного, хоча автор і зауважує, що не варто насміхатися з того, до чого так серйозно ставиться його герой. Особливо іронічного характеру набуває змалювання Чарльза у час його „наукового” походу за скам’янілими породами: *„Він обов’язково викликав би у вас усмішку тим, як був підготовлений до своєї ролі”,* – пише Фаулз. А це грубі, підбиті цвяхами черевики, гетри, натягнуті поверх грубих суконних штанів, вузьке кумедне довге пальто, капелюх з широкими полями, великий рюкзак з важким набором молотків, нотатників, коробок і безлічі різних предметів. *„Чарльз не подумав, що легкий одяг зручніший, а ходити по камінні в черевиках, підбитих цвяхами, те ж, що бігати по них на ковзанах”*. *„Що ж, нам смішно.* – пише автор. *– Але, можливо, є щось варте захоплення в цій невідповідності між тим, що зручно, і тим, що наполегливо рекомендується”* [5, с. 51-52].

Іронія надає особливого виду свободи героєві роману, це те, що дозволило йому сприйняти як належне вікторіанське лицемірство, навчитися жити з почуттям обов’язку. Проте це відчуття часто є ілюзією, більше того – від глави до глави ці декларації звучать так: *„Вільний, як Бог, що зрозумів усе на світі”* [5, с. 159] та *„Я ніколи ще не відчував себе настільки невільним”* [5, с. 229]. Іронія дозволяє підвестися над певними правилами, нормами, обставинами чи умовностями. Його настільки хвилювало питання свободи, що її пошуки, які, по суті, є чи не головною філософською засадою цього роману, і відчуття її там, де її немає, доводять іронію до комічного ефекту. Втрата іронії для Чарльза Смітсона рівноцінна безсиллю, особливо гостро він відчуває це після ключової

розмови з містером Фріменом щодо його майбутнього. Письменник порівнює Смітсона з Вольтеровим Кандідом, який втратив почуття іронії, а повернення почуття іронії було рівноцінне поверненню віри в себе.

Авторська іронія закладена в порівнянні Чарлза з двома протилежними образами біблійної легенди: в ситуації із Сарою він порівнює себе з Понтієм Пілатом: „він – Пондій Пілат, і навіть гірше, бо не тільки виправдав розп'яття, а підштовхував і навіть провокував події, які тепер привели до нього...” [5, с. 230]. Проте в іншій ситуації – він уже Ісус Христос (наділений для переконливості автором навіть атрибутами легенди про Христа – камінням і терном, а ще Чарлзові виповнилося стільки ж років, що й Ісусові, коли його було розп'ято). Двічі в романі Чарлз бачить спільність з образом цього біблійного героя: в ситуації, коли йому потрібно зробити вибір між його минулим і майбутнім, тобто його знатним походженням і принизливою для нього пропозицією займатися комерцією, він порівнює свою ситуацію зі сценою спокуси Ісуса сатаною у пустелі (глава 37), і згодом вдруге – після фатальної зустрічі із Сарою в готелі, опинившись у храмі, Чарлз відчув свою єдність із розп'ятим Ісусом (глава 48). Коли Чарлз прагне „єднання” з Господом, шукає слова для молитви, хоче знайти істинний шлях, автор іронізує: „Він не відриваючись дивився на розп'яття, а замість обличчя Христа бачив обличчя Сару” [5, с. 345], його думки зі спроб покаяння звертали до земних і грішних: „Одягнути Сару! Повезти її в Париж, у Флоренцію, в Рим” [5, с. 352]. Авторський коментар доповнює цю іронічну ситуацію: „Мабуть недоречно буде зараз робити порівняння зі святим Павлом на шляху у Дамаск. Але Чарлз <...> подумки бачив Сару під руку із собою в Уфії...” [5, с. 352]. Далі, продовжуючи ланцюг образних порівнянь, у розмові з доктором Гроганом Чарлз „почував себе Іудою” [5, с. 371].

Закладене у характері Чарлза Смітсона прагнення ототожнювати себе з іншими героями, особливо видатними постатями, страждальцями, привела його до ототожнення „себе з нещасним Емілем Ла Ронсьєром” – лейтенантом (теж французом), історії життя якого Фаулз присвятив цілу 28-му главу роману. Саме цей лейтенант, який став жертвою „збочень” з боку представниці, на думку Чарлза, „священної та невинної статі”, так само, як і Чарлз став „жертвою” таємної гри Сару. І знову іронічний збіг: Чарлз у кінці звіту „натрапив на дату, від якої у нього охолола кров. В той самий день, коли цей справжній французький лейтенант був засуджений, Чарлз народився на світ” [5, с. 229].

Значна доля іронії є в ситуації, змодельованій Фаулзом із двома Сарами, – Чарлз відмовляється від спокуси Сарою Вудраф, чия слава грішниці випереджує її саму, натомість піддається спокусі вуличної повії, яку, за іронією долі, також звати Сарою. Іронічний контекст створює образ іншої Сару, яку не називають „грецьким” іменем, заняття якої не приховують за шорами багатозначних слів.

Обіграння імені головної героїні Сару Вудраф, її прізвища, прізвиськ, звернень, епітетів тощо також створює іронічний контекст. З усією „вишуканістю” вікторіанської лексики її іменують непристойним прізвиськом – жінка (у значенні коханка) французького лейтенанта, грецьким словом Трагедія, грішниця, вавилонська повія; а в іншому контексті вона схожа на маленьку дівчинку, невинне дитя; Чарлз називає її

навіть ангелом. Такий же іронічний контекст створюють літературні алюзії, використані Фаулзом до її образу (Чарлз бачить у ній Емму Боварі Флобера, автор, ймовірно, – святу або кохану імператора).

Вже в самій назві роману „Жінка французького лейтенанта” присутня іронія: свого роду антифразис: назва роману передбачає розгортання сюжету зв'язку головної героїні з французьким лейтенантом. Натомість цей зв'язок є лише містифікацією, вигадкою Сари, а Варгенн – тільки епізодичним персонажем, який з'являється час від часу в ретроспективі спогадів героїні, за постаттю якого криється її гра.

Іронічне обігравання ситуації з невинністю Сари (глави 46-47). Як тільки розвінчується міф про непристойну поведінку Сари, як тільки Чарлз усвідомлює, що вся історія з французьким лейтенантом була її вигадкою, а „грішниця” Сара – невинна і незаймана, а читач починає сприймати історію її гріхопадіння як вигадку, як вона одразу ж стає на його очах грішницею, віддаючись Чарлзові, читач стає навіть свідком цієї інтимної сцени (яку, до речі, не зобразив би вікторіанський автор). В одній із кінцівок автор навіть не подає нам подальшої долі Сари після цього „падіння”.

Другопланові персонажі у Фаулза змальовані з неменшою часткою іронії, ніж головні, особливо це стосується місіс Поултні, слуги Сема, Мері та інших. Іронічні портрети роману доповнюють інтер'єри, в кожному з яких прихована іронія над його власником. Промовистим прикладом є кухня місіс Поултні – „недвозначний тонкий натяк на становище її хазяйки” (автор зауважує, що 1867 року у служниць не було сумнівів щодо того, хто їхній тиран, в наші дні найстрашнішим чудовиськом, мабуть, була б кухонна плита, що займала цілу стіну цього широкого, погано освітленого приміщення” [5, с. 24]. Таку ж функцію іронії надано й образу саду Мальборо-хауса, який письменник іронічно називає лісом „гуманних” пасток для закоханих – „гуманних в тому значенні, що, хоча, сховавшись в очікуванні жертви, міцні щелепи і не мали зубців, вони легко могли зламати людині ногу” [5, с. 26].

Неприховано, навіть відверто іронічною є кінцівка, виписана в дусі вікторіанського роману: „Це просто: один живе, керуючись іронією та почуттями, інший дотримується умовностей. Це міг би бути ще один сюжет для іронічного спостереження; як і те, що це може бути... Іншими словами, один скоряється, інший вчиться відповідати своїй ролі” [5, с. 324]. Ця цитата є, по суті, закінченням першої кінцівки роману, за винятком короткої довідки (не менш іронічної) про подальшу долю своїх героїв.

Письменник ніби відсторонюється від свого твору: „Ось і кінець історії. Що було далі з Сарою, я не знаю – так чи інакше, вона перестала докучати Чарлзові ...” [5, с. 324]. Із ще більшою часткою іронії автор повідомляє подальшу долю героїв: „Чарлз і Ернестіна одружилися – і жили вони довго і щасливо...<...> прожили вони разом досить довго; при цьому Чарлз пережив дружину на ціле десятиліття (і всі ці десять років щиро за нею тужив). Вони народили на світ... скільки б це... скажімо, семеро дітей <...> Він змушений був вреіти поступитися бажанню тестя і скерувати себе до комерції. Спочатку йому було доволі нудно, потім звик і навіть ввійшов у смак” [5, с. 325]. Отже, всі мрії Чарлза, його наукові проекти, прагнення свободи були зведені нанівець, більше того, автор дає йому прожити в такій покорі аж до 114 років.

Три наведені в романі кінцівки також перебувають між собою в іронічних зв'язках. Фаулз у „Кротових норах” пояснює дві кінцівки роману бажанням „...винагородити героя <...>, подарувавши йому жінку, яку він любить, і бажанням позбавити його цієї жінки...” [3, с. 214]. „В царстві іронії править рівність”, – пише в есе про іронію М. Кундера, – це означає, перефразовуючи Кундеру, що жодна з кінцівок не має переваги над іншою. Проте ідилія, яку намалював у своїй уяві Чарлз, не закладена в жоден із варіантів фіналу роману і сприймається чи не найбільш іронічно: „якийсь Телемський монастир, якась безгрішна земля, ідилічного забуття, де Чарлз, Сара і Ернестіна могли б прогулюватися разом...” [5, с. 173].

Отже, авторське іронічне ставлення до вікторіанської епохи було передумовою написання роману, який стилізовано під вікторіанський роман і який є одночасно полемікою з ним. Для цілісної картини сприйняття цієї епохи автор створює колаж із різних жанрово-стилістичних елементів: вікторіанського роману, текстів наукового характеру, коментарів тощо.

Іронія зумовила також спосіб зображення персонажів, підкреслила алюзії та ремінісценції, які вони викликають у читацькій рецепції і до яких відсилає сам автор. Авторська іронія скеровує розвиток сюжету та його розв'язання, виявляється в тропях та художніх деталях.

1. Кундера М. Нарушенные завещания: Эссе / Пер. с фр. М. Таймановой – СПб: Азбука-классика, 2004.
2. Семків Р. Іронічна структура: типи іронії в художній літературі. – К.: ВД „КМ Академія”, 2004.
3. Фаулз Дж. Кротовые норы: Роман / Пер. с англ. И. Бессмертной, И. Тогоевой. – М.: Махаон, 2002.
4. Эко У. Заметки на полях „Имени розы” // Иностранная литература. – 1888. – № 10. – С. 89–104.
5. Fowles, John. The French Lieutenant's Woman. – Vintage, 1996.

Summary

Irony is considered in the John Fowles's novel „The French lieutenant's woman” as a category that functions at different levels: poetics, stylistics, composition, imagery and others like that. One of the aspects of the research is a question of the author's irony, which sends the development of a subject and its decision appears in tropes and artistic details.

At the structural level irony is traced in the use of reception of pastiche, that imitates the genre-stylistic manner and other elements of the poetics of Victorian writers.

Irony is the key moment of the imagable structure the novel. It stipulated the method of image of portrayal characters, underlined allusions and reminiscences, that they cause in the reader reception.

Key words: John Fowles, irony, discourse, reception.

Стаття надійшла до редколегії 20.11.2006